

Virus

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Roy Ferwerda

Virus

Jan Kluytmans –
wetenschapper in crisistijd

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 5649 0

© 2022 Roy Ferwerda

Omslagontwerp DPS Design & Prepress Studio

Omslagillustratie © Arie Kievit / ANP Foto

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

It's coming, yeah it's coming
It's coming, hey it's coming
And when the wind howls at your gate
Already it is too late
It's coming, it's coming

Glen Hansard, zanger

Inhoud

Vooraf 9

PROLOOG

16 maart 2020 15

1 januari 2020 19

6 januari 2020 21

13 januari 2020 25

23 januari 2020 30

6 februari 2020 37

27 februari 2020 45

29 februari 2020 51

2 maart 2020 58

3 maart 2020 60

6 maart 2020 65

8 maart 2020 74

14 maart 2020 84

16 maart 2020 87

17 maart 2020 99

18 maart 2020 108

De eerste golf 112

3 augustus 2020	120
21 augustus 2020	125
23 augustus 2020	134
27 augustus 2020	138
10 september 2020	144
11 september 2020	151
28 september 2020	155
5 oktober 2020	163
7 oktober 2020	172
8 oktober 2020	177
11 oktober 2020	181
29 oktober 2020	185
2 november 2020	191
23 november 2020	196
6 december 2020	201
9 december 2020	206

De tweede golf 213

1 januari 2021	219
4 januari 2021	223
14 januari 2021	227
21 januari 2021	232
22 januari 2021	238
10 februari 2021	243
22 februari 2021	248
27 februari 2021	257
5 maart 2021	262
6 maart 2021	263
11 maart 2021	264
16 maart 2021	265
17 maart 2021	266
15 april 2021	273

16 april 2021 278
22 april 2021 280
7 mei 2021 287

EPILOOG

18 juni 2021 289

Bronnen 295

Vooraf

In 2020 veranderde alles.

In het begin van dat jaar stuur ik een WhatsAppbericht aan Jan. Geïnspireerd door het land waar ik op dat moment verblijf, schrijf ik:

Gister was ek slim toe wou ek die hele wereld verander...
Vandag is ek wys, nou verander ek eerder myself.

Een klein uur later krijg ik een kort bericht terug: ‘Spreek past goed bij nieuwe coronavirus.’ Het coronavirus. Het mysterieuze coronavirus. Ik heb erover gelezen. Ik weet dat er wereldwijd tweeduizend mensen besmet zijn met dit nieuwe virus, veruit de meeste in China. Zesenvijftig mensen zijn daar aan de ziekte overleden. De Chinese president Xi spreekt van een ‘zeer ernstige situatie’ en zegt dat het virus zich zeer snel verspreidt.

‘Is het erg?’ typ ik. Voor mij beuken grote golven van de Indische Oceaan op de kust. Dit keer antwoordt Jan direct: ‘Een ziekenhuis bouwen in zeven dagen. Dat kan alleen in China. Wat erachter zit is de veranderde maatschappij met megasteden en globalisering waardoor dit soort nieuwe virussen zich zeer snel kunnen verspreiden. Na HIV en SARS is dit de volgende wake-upcall.’

Het is dan 25 januari. Slechts anderhalve maand later ontdekt Jan als eerste hoe wijdverspreid het virus in Brabant is. En dat de aanname dat er in Nederland ‘slechts’ zesduizend mensen besmet zijn niet klopt. Zijn ontdekking schudt ons land wakker. Een week later gaat Nederland op slot.

Jan en ik leerden elkaar in 2017 kennen. We onderzochten mogelijkheden voor een internationale documentaire over antibiotica-resistentie, ook wel de stille pandemie genoemd. Sindsdien hebben we regelmatig contact en sturen we elkaar berichten; vaak werkgerelateerd, soms persoonlijk. En af en toe een boodschap, zoals de Zuid-Afrikaanse spreuk in januari 2020.

In februari en maart bellen we vaak. Het virus stoomt op en bereikt Europa. Ik wil er alles over weten. Jan bevindt zich in het oog van de storm en voor een journalist is het vanzelfsprekend interessant om daar dichtbij te zijn. Vanaf maart wordt Nederland overspoeld met wekelijkse persconferenties en dagelijkse updates over het virus via journaals, praatprogramma's of artikelen in de krant. Zeventien miljoen virologen in Nederland duiden de crisis via Twitter, Facebook en andere sociale media. De waan van de dag regeert, ingegeven door de razendsnelle berichtgeving. En terecht: er is in de afgelopen halve eeuw geen onderwerp geweest dat de actualiteit zó bezighoudt als het coronavirus. Na *zijn* ontdekking in maart ontdekken de media Jan. Logisch: hij is niet alleen betrokken bij de eerste ziektegevallen. Hij wordt gevraagd toe te treden tot het Outbreak Management Team (OMT). Hij onderzoekt en adviseert. Hij is aanwezig op momenten waarop besluiten worden genomen.

Als ik begin april 2020 voorstel hem te volgen in deze hectische tijd, zegt hij direct toe. Hij deelt mijn mening dat we aan geschiedschrijving moeten doen. Een boek is de beste vorm, besluiten we, en in de vroege lente spreken we voor het eerst af.

Het is de eerste van ruim dertig wandelingen waarin we be-

spreken hoe Jan deze crisis beleeft. Want dat is het doel. Ik wil weten wat het voor een wetenschapper betekent om in deze extreme tijd adviseur te zijn van de regering. Zo vaak staan virologen, epidemiologen of artsen-microbioloog zoals Jan tenslotte niet in de belangstelling. Tot deze crisis. Maar al die aandacht heeft een keerzijde. En dat is mij, maar vooral Jan – en met hem veel collega-wetenschappers – pijnlijk duidelijk geworden.

Dat is het belangrijkste thema van dit boek. Mijn uitgangspunt was een journalistieke reconstructie van het afgelopen anderhalf jaar door de ogen van een van de meest prominente leden van het Outbreak Management Team. Dat is het ook geworden, maar ik heb mijzelf op sommige momenten de vrijheid gegund om fictieve elementen in te passen. Altijd op basis van feiten die Jan met mij deelde; het is tenslotte zijn verhaal.

Anderhalf jaar lang heeft Jan zijn gedachten met mij gedeeld op een manier zoals je alleen met familie doet, met je partner of je meest intieme vriend of vriendin. Ik ben hem zeer dankbaar dat hij mij zo lang in zijn hoofd heeft laten wonen.

Onmisbaar tijdens het schrijfproces was Jos Slats: journalist pur sang. Het doet pijn dat je er niet meer bent. Vaarwel lieve vriend., Marjolein Vos en Ton van der Ham, twee zeer kritische en uitmuntende journalisten, hebben het manuscript gepolijst en mij bij de les gehouden.

Daarnaast wil ik Ageeth Heising bedanken voor de snelheid waarmee zij dit project omhelsde. Baukje Brugman en Anita Roeland beoordeelden mijn teksten. Dank voor jullie scherpe blik en positieve input.

Ten slotte een kus voor mijn Manon, zonder wie dit boek er nooit was gekomen.

Roy Ferwerda
oktober 2021

16 maart 2020

BESMETTINGEN 1413

DODEN 24

Cijfers liegen niet, wist Jan Kluytmans.

Maar dát kan toch niet waar zijn?

Dit is een bom, dacht hij. En alsof die net tot ontploffing was gekomen drukte hij zijn stoel naar achteren, weg van het computerscherm met de sinistere voorspelling. Ver kwam hij niet in de kleine ruimte die tijdelijk zijn werkplek was. Zijn stoel stootte tegen de kast achter hem, maar dat geluid bracht hem niet direct terug in de werkelijkheid. Talloze gedachten schoten door zijn hoofd. Langzaam boog hij zich vervolgens weer naar het scherm.

Het rekenmodel had hij gevonden op Twitter. Het was afkomstig van de London School of Hygiene & Tropical Medicine, een toonaangevend centrum voor onderzoek dat zich richtte op de wereldgezondheid. Met het model kon je aan de hand van het aantal sterfgevallen door COVID-19 vrij eenvoudig berekenen hoeveel besmettingen met het virus er inmiddels in een land of regio waren. En dat was wat de arts-microbioloog van het Bredase Amphia-ziekenhuis wilde weten: hoeveel besmettingen er in Nederland en in bepaalde regio's waren. Officieel waren dat er 1135. Het werkelijke aantal lag volgens het RIVM hoger; de landelijke GGD's schatten dat er inmiddels zo'n 6000 mensen besmet waren met het coronavirus. Cijfers liegen niet.

Maar wel als je er op een verkeerde manier naar kijkt, dacht Jan. Tot en met 12 maart was er alleen gekeken naar mensen die voldeden aan de casusdefinitie van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), die dat weer baseerde op adviezen van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO). Kwam je uit China of Noord-Italië en had je symptomen die op corona wezen, zoals koorts in combinatie met hoesten of benauwdheid, dan werd je getest. Als die test positief was dan werd je opgenomen in de statistieken. Anders gezegd: als je op zoek bent naar blonde vrouwen met een bril, dan vind je ook alleen maar blonde vrouwen met een bril. Hij had deze vergelijking pas nog gebruikt. Tegen wie had hij dit toch gezegd? Hij wist het niet meer. Het deed er ook niet toe.

Wat er wel toe deed: er was in Nederland tot nu toe vrijwel alleen gekeken naar het aantal besmettingen bij mensen die op wintersport waren geweest, of die voor zaken China hadden bezocht. Verraderlijk, dacht Jan. Want als dit virus zo besmettelijk was, hoeveel mensen hadden zij inmiddels op hun beurt al kunnen besmetten? Mensen die dus niet in China of Noord-Italië waren geweest en die dus niet aan de casusdefinitie voldeden? En die nu dus niet in de cijfers waren verwerkt?

Sinds hij vanuit huis werkte spookten die vragen door zijn hoofd. Het liet hem niet los. Hij begreep het niet. 'Pas als je het begrijpt, heb je controle,' gaf hij artsen-microbioloog in opleiding altijd mee. Die controle ontbrak nu en dat gaf Jan een unheimisch gevoel. Overal in Nederland waren inmiddels besmettingen. Dat was bekend. 'Maar in Brabant is meer aan de hand.' Hij voelde het. Hij wist het. En nu stond het bewijs voor hem op het scherm.

In het geïmproviseerde kantoor op de eerste verdieping klonk het klikken van de muis. 'Nóg een keer checken,' zei hij hardop. Er was niemand die het hoorde. De GGD-website. Klik. Coronabesmettingen in Nederland. Klik. De Gemeenschappelijke Gezondheidsdienst meldde 6000 besmette personen in de periode van 11

tot en met 15 maart. Op het kaartje zag Jan een cluster in de buurt van Utrecht en eentje in Amsterdam. In Brabant eigenlijk niet. Hij opende de website van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. En ja, ook het RIVM communiceerde 6000 besmettingen in dezelfde periode. Dat was logisch omdat de GGD een patiënt moest doorgeven aan het RIVM voordat iemand werd meegeteld.

Klik. Aantal sterfgevallen in Nederland tussen 11 en 15 maart. Op het scherm verschenen eerst de Waddeneilanden. Veel te langzaam bouwde het kaartje zich op. De muis in zijn rechterhand maakte rondjes over het bureaublad. Uiteindelijk laadde de pagina en de kaart van Nederland verscheen. Wat opviel was dat Brabant in het kaartje met besmettingen in Nederland nauwelijks meedeed. Maar die verhouding veranderde compleet wanneer je het vergeleek met het aantal sterfgevallen in heel Nederland: landelijk waren er 24 mensen overleden aan corona. 21 daarvan kwamen uit Brabant. ‘Eén-en-twintig.’ Het getal ontsnapte zijn mond meer als een zucht dan dat hij het uitsprak. Van die 21 doden kon Jan er drie wegstrepen: van hen was niet met zekerheid te zeggen of ze aan het virus waren overleden. De overige 18 waren zonder twijfel aan covid overleden.

Opnieuw opende hij de site met het model van de London School of Hygiene & Tropical Medicine. Check, check, dubbelcheck. Met de muis voerde hij de inmiddels bekende waardes in.

Eén procent van de mensen die het virus hebben overlijdt. Dat was uit onderzoek in onder andere China en Italië gebleken. Achtien doden betekende volgens die redenering dus 1800 besmettingen.

Het reproductiegetal was ruim 2. Dat getal had hij telkens ingevoerd. Het aantal besmettingen verdubbelde tot half maart ruwweg twee keer per week. De R-waarde is nu dus zeer waarschijnlijk hoger, dacht Jan.

Hij typte in: 2,5 en zette met zijn muis het aantal simulaties op 100, om een zo betrouwbaar mogelijke schatting te krijgen.

Klik.

Op het scherm verscheen een grafiek. 42.000. In het gunstigste geval. Het model gaf het echt aan. Dit was het aantal besmettingen in Brabant op 15 maart. Voor het getal stond: 'best case scenario'.

Hoe groot is dit? Wat komt er op ons af? Het antwoord op die vraag stuurde hem kil aan. Want volgens de *meest waarschijnlijke* schatting waren er op dit moment 84.000 besmettingen in Brabant.

Dit is een pak vol dynamiet, dacht Jan Kluytmans. En het staat op exploderen.

1 januari 2020

Een zilveren 19 viel weg, een gouden 20 kwam ervoor in de plaats en sterren stoven door de lucht. Het was 1 januari 2020 en Jan checkte zijn WhatsAppberichten. Beide ellebogen steunden op de lange eettafel in de woonkeuken, de telefoon losjes in zijn handen. Het rode rondje onder in het scherm verraadde nog 36 ongelezen boodschappen. Jan beantwoordde de eerste nieuwjaarswensen en stond op het punt zijn telefoon weg te leggen toen er een nieuw bericht binnenkwam. De melding kwam van Twitter.

Jan was een fanatiek twitteraar. Als iemand hem vroeg waarom hij toch zoveel tweette, was zijn standaardantwoord: 'Twitter is de nieuwsservice voor wetenschappers. Ook voor een heleboel andere ellende, maar zeker voor de wetenschap. Het is snel en het heeft een groot bereik.'

Hij opende de app. Het bericht kwam oorspronkelijk van proMED, een internetservice die ongebruikelijke gezondheidsgebeurtenissen signaleert die verband houden met opkomende infectieziekten die mensen, dieren en planten kunnen treffen. Jan checkte dit soort berichten regelmatig en zijn aandacht ging dan vooral uit naar bijzondere exotische virussen. Meestal waren ze onschadelijk en negenennegentig van de honderd keer hoorde je er niet veel meer van. Een enkele keer zaten er wel serieuze berichten tussen, met ook serieuze gevolgen, zoals het SARS-virus in 2002 of

de Mexicaanse griep in 2009. Beide virussen werden voor het eerst gemeld op PROMED, lang voordat ze hun officiële naam kregen en nog langer voordat de rest van de wereld ze leerde kennen.

Hij opende de tweet en las: ‘Undiagnosed pneumonia – China (Hubei) wildlife sales, market closed.’

Weer een markt, dacht Jan. Het gebeurde wel vaker dat de bron van een virusinfectie een markt was. En dat het uit China kwam, verbaasde hem ook niet. Jan was er een paar keer geweest; voor het laatst in 2007, in Peking, tijdens een conferentie over antibiotica-resistentie waarvan hij een van de organisatoren was. Het was hem toen al opgevallen dat ze daar rare beesten aten. Of dat in dit geval een rol had gespeeld wist Jan natuurlijk niet. Maar op die markten werden de meest exotische dieren verkocht, die dan ook nog ‘half levend gegeten moeten worden’, wist Jan. Zijn ogen scanden de Engelse tekst eronder: ‘World Health Organisation in touch with Beijing after mystery viral pneumonia outbreak.’

Als zoiets de kop opsteekt zijn Chinese wetenschappers best transparant, was Jans ervaring. Chinezen deden veel en goed onderzoek. Innovatief. Ze deelden opvallend veel met de rest van de wereld, tot de overheid dacht: nu wordt het te schadelijk of te groot, en er een punt achter zette. Gelukkig wordt dit snel gedeeld en zit de WHO erbovenop, dacht Jan. Zevenentwintig mensen waren met longklachten opgenomen in het ziekenhuis, zeven van hen in kritieke toestand. Hij checkte of het virus al geïdentificeerd was. Dat bleek niet het geval. *Wait and see*. Dat was eigenlijk de standaard response.

Boven klonk gerommel. De familie werd wakker. Zijn wijsvinger drukte op de knop aan de zijkant van zijn telefoon. Het laatste wat hij zag voordat het scherm op zwart ging, was de plaatsnaam. Hij liep de trap op naar de bovenverdieping en dacht: Wuhan...? Nooit van gehoord.